

Jegyzetek Channing Ellery Vilmos életéhez.

— Született 1780 ápr. 7-én, meghalt 1842 okt. 2-án. —

Az amerikai Dávid Ferencről, Channing Ellery Vilmosról kívánok megemlékezni. Jól tudom, hogy felette nehéz feladat ez, mert a Channing élete egyike a világtörténelem legmagasztosabb és legfenségesebb élettörténeteinek. Nem terjedett 70—80 avagy 90 évre az éveinek száma, mindössze csak 62 éves volt, mindazáltal e 62 évvel a 19-ik évszáz szellemóriásai között bátran mondhatjuk összes életrajzíróival együtt, hogy Channing a legelső helyen állott és áll.

A híres szabadgondolkozó Emerson, „Az emberi szellem képviselői“ címen írt jeles művében Plátót bölcsésznek, Swedenborgot misztikusnak, Shakespearet költőnek, Napoleont a világ emberének, Goethet írónak, Channinget az új idők szentjének, prófétájának nevezi.

Tegyük föl, hogy Emerson, mint honfi- és kortárs s aztán még inkább mint unitárius, ítéletében elfogult lett volna s azért állította volna, hogy szent volt, lássuk meg Renant, az új idők nagy francia emberét, hogy miképpen emlékezik Channingről. Renan így ír: „Channing egy igazi próféta volt, mert a jövő evangéliuma harangjának első intő hangját tisztán hallotta. Önöknek okuk van tisztelni a 19-ik évszáz szentjeinek egyikét s bizonyára a legnagyobbat mindazok között, kiket Róma szentté avatott. A Channing tanításai a béke és szeretet tanításai s igazaknak maradnak mindig, bármi legyen is a tudomány és szabadszellelem evolúciója“.

Egy angol ujság pedig (Christian Life) azt írja, hogy: „Channing unitárius szent és emberbarát“. Kell-e és lehet-e ennél hivebben és igazabban jellemezni egy tökéletes embert?

Channing Ellery Vilmos az északamerikai köztársaság Rhode-Island államának Newport nevű városában született 1780 április 7-én. Mind apai, mind anyai ágon szabadságszerető és szabadságért küzdő előkelő, nemes gondolkozású családból származott.

Apja, a nagy szabadsághőssel és Amerika első elnökével,

Washingtonnal szoros és meghitt baráti viszonyban volt. Fájdalom, nagyrabecsült atyját a jeles jogtudóst 13 éves korában elvesztette. Kilenc árva gyermek maradtott a gyöngéd érzelmű és mély vallássossággal bíró édes anyával gyászban. E veszteség nagy hatással volt a 13 éves gyermekre, mert kevés lévén a vagyon, a megélhetés gondja e gyermek ifjú vállára is nagy mértékben ránehezült.

Az anyai gyöngéd szeretet és szives figyelem, mint a nagy Széchenyi grófra és a dicső emlékü ifj. br. Wesselényi Miklóstra, úgy Channingre is igen nagy hatással volt.

De a kor is elhatározó befolyással volt tagadhatatlanul a fogékony lelkű ifjúra, a mi meg is látszott egész életműködésén. A szabadság, egyenlőség és testvériség nagy korszaka volt gyermek és ifjú korában s miután ezen levegő megtelítette lelki világát, onnan és abból származott minden írása, cselekedete, melylyel a rabszolgaság eltörlését, a munkásság anyagi és szellemi javítását, az egész emberiség önmivelődését soha meg nem szűnő erővel és lelkesedéssel szorgalmazta és munkálta.

Már gyermekkorában játszó pajtásai társaságában nem tűrhette a nagyobbak erőszakoskodásait. A kisebbeket és gyengébbeket védelmezte és pedig oly megértő szeretettel, hogy az erősebbek is meghajoltak szívjósága és lelki nemessége előtt.

Társaitól méltán kapta a „békebíró“ szép címet, mert gyakran szolgáltatott a civakodók között igazságot.

Értelmében és lelkületében mindig a szépre, jóra és nemesre törekedett. A jellemtisztaságra már tanuló korában nagy súlyt fektetett. A legjelesebb emberek műveiből szeretett meritgetni és így a legigazabb és legtisztább eszű és jellemű emberek követőjévé vált. Ő maga írja, hogy e szókat: „Szeretet, Igazság, életem egész folyamában nagy kezdőbetűkkel írtam“.

Egy tanulótlarsa pedig így jellemzi: „Oly tiszta ész, oly nemes jellemmel soha nem volt egyesülve.“

A Boston melletti Cambridgeben levő Harvard Collegiumban végzte tanulmányait 15 éves korától 8 éven keresztül. Az írásban, szónoklásban, történelem és bölcsészethben igyekezett magát leginkább fejleszteni s mikor majdnem mindenki azt hitte, hogy jogi, orvosi vagy politikai pályára lép, hol nagy jövő állott előtte, mindenek meglepetésére a papi pályát választotta, így okoskodván

magában: „Gondolatom szerint tágasabb tere nyílik a hasznos működésnek és tiszteletnek a lelkeszi hivatalban.“

Hogy árvaságba jutott testvéreiről is gondoskodhassék, házi nevelő lett, ahol a sok szellemi munka és egy veszedelmes tengeri út úgy meggyengítette testileg, hogy tökéletes egészsége többé nem volt.

Ez időben erős lelki harcokon ment keresztül, amit a megkísértés idejének is nevezhetünk. Lássuk meg e nagy küzdelmet saját leveléből: „*Értelmi és erkölcsi* harcokban a szív és lélek oly elborító izgalmain mentem át, hogy egész éjeken került az álom s már-már emésztési erőm is megromlott. De mégis hálaérzettel gondolok vissza a magány és gyakori elsötétedés ama napjaira és éjszakáira. E fájdalmas próbák közepette ment véghez bensőmben amaz életkérdés eldöntése: hogy lényem magasabb vagy alsóbb elveinek engedjek-e; hogy a szenvedély, a világ áldozata legyek-e, vagy az Isten *szabad gyermeke és szolgálja?*!“

E nagy harcokban Channing döntött és győzött. Elhessegette magától a gonosz kísértést, mint az Úr Jézus a pusztában s lett Isten szabad gyermeke és szolgálja, mert elvetette magától a Szentháromság hitét, gondolatát és választotta azt, amit választott régen Dávid Ferenc: az egy igaz Isten hitét, egyszemélyiségét.

Erről a belső lelki küzdelemről a magyar reformátusok egy nagy szabadgondolkozású embere, a már néhai Szász Károly püspök így írt 1863-ban a sárospataki füzetekben: „Channing azért fordult el a kálvinizmustól, mivel szerinte e tan megalacsonyítja az emberi szellemet, abszolút alárendeltségbe állítván azt Istenhez. Azon tan, mely az emberi akaratot szabad helyett szolgálakatnak állítja, mely szerint tehát nemcsak a természeti világban, hanem az ember saját erkölcsi belvilágában is, Isten minden és az ember semmi — e tan Channing öntudatát fellázította“.

Ámbár Channing többször és nyíltan hangoztatta, hogy ő sohasem volt Szentháromság-hívő, mégis ez időtől kezdve teljesen egység-hívő szellemben írt és tanított egész életén keresztül. Mindazáltal a felekezetieskedést sohasem szerette és oly magas és nemes szellemi életű volt, hogy Channinget e téren minden más vallásuak a legtökéletesebbnek tartották és ismerték.

Kétévi nevelősködés után másfél évet a családi körben töltött. Ezután kevés ideig tanár volt, mikor is az alig 23 éves ifjút egyszerre két egyházközség hívta meg papjának, mint egykoron nagy

szellemű elődjét: Dávid Ferencet. És csodálatos, hogy Channing nem a nagy, hanem a kis egyházközség meghívását fogadta el, azért, hogy jobban megfelelhessen hivatásának és több időt szentelhessen az emberiség szent ügyének szolgálatjára.

Boston városának Szövetség-utcai gyülekezetében lett tehát pap 1803-ban, ahol is majdnem 40 évig teljesített szolgálatot. 16 év múlva újabb templomot kellett építeni, mert a kis templom az erősen megszaporodott gyülekezetet nem tudta már befogadni.

Beszédében, szónoklataiban értelem, lélek volt egyszerűséggel és teljesen érthetőséggel kapcsolatban. Egész életén keresztül teljes szívbeli örömmel gondolt egy kislány hallgatójára, ki édesanyjának egykor, midőn Channing egy prédikációját végig hallgatta, így szólott: „Én mind egy szóig értettem, amit a Tiszteletes úr mondott.“

Már életében oly nevezetes ember volt és oly nagy hírnévre tett szert, hogy nemcsak Amerikában, hanem Európában is már elismert tekintély volt. Egy angol uraság Amerikába készülvén, leánya ilyen szavakkal búcsuzott az apjától: „Két dologért irigyel-
lek téged: *látni fogod a Niagara vizesését és Channinget.*“ Önkéntelen eszébe jut az embernek Zakheus esete, ki az út melletti fügefára mászott, hogy az idvezítő Úr Jézust megláthassa. Jézust és Channinget meglátni — a boldogságnak már egy érzete.

Családi élete szép és boldogító volt. Édes anyja holtáig vele volt. Isten több gyermekkel áldotta meg frigyüket. Önként érthető dolog, hogy családjában és gyermekeiben az istenfélelem, a szeretet, az erkölcs és hit legteljesebb mértékben uralkodott.

Amerikában gyakran utazott s minden ilyen útja alkalmával beszédeket és felolvasásokat tartott, ahol és amelyekben Channing lelki életének nagysága teljes mértékben megnyilvánult.

Unitárius egyházunknak valódi éltető lelke volt, áldásteljes működésével kapcsolatban, mintegy 120 unitárius egyházközségnek ő volt létrehozója, megteremtője. Amely városban megjelent, ott úgy fogadták, mint hajdan Dávid Ferencet Kolozsvár városának Torda-utcájában: hévvel, lelkesedéssel és rajongással, avagy Kossuth Lajost angliai és amerikai felolvasó útjában.

Írásának, szónoklatának teljes erejével harcolt a rabszolgaság ellen, olyan nagy mértékben és nagy hatással, hogy a felszabadított szerezsenek részére 100 milliókat gyűjtöttek s Afrika nyugati partján egy nagy földterületet vásároltak, ahol a szabaddá tett

négerrek Liberia néven szabad köztársaságot alkottak, amelyben a Channing képe és emléke a legnagyobb tiszteletben és elismerésben részesül mind a mai napig.

Az tény, hogy más nagy és jeles emberek is részt vettek a rabszolgaság felszabadításának jeles munkájában, de a vezérszerepet úgy ebben, mint a jóra vezérlő egyletek létrehozásában és a szesz élvezése elleni nagy küzdelemben Channing vitte.

Az önmivelésről tartott felolvasásában oly nagy erővel küzd a szesz italok élvezete ellen, hogy minden tévelygés és nagyzás nélkül állíthatjuk, miszerint az Egyesült-Államok mai szesztilalmi törvénye ennek a kezdeményező lépésnek a következménye.

Többek között pl. így ír: „Már, ha igaz az, hogy a vétkeknek nagy része a szesz italok használásából ered; ha a szegénység és dolgozó-házakat, a börtönöket és fenyegető intézeteket nagy mértékben azok foglalják el, akiknél az első és fő rugó a vétkekre a pálinkagyárból és korcsmából származott; ha a gyilkosság és lopás, a tulajdon és élet elleni legiszonyubb megtámadások a leggyorsabban a mértéktelenségnek a kifolyása, vajjon a kormány nincs-e kötelezve, hogy törvényhozás útján megakadályozza az ily rettentés társadalmi rosszakat szülő, ingerlő szerek árulását, stb.?”

Tuckermann József hittudós felett tartott emlékbeszédjében, jellemző szavaival így festi e nagy emberbarátot az emberi sors feletti kesergésében: „A szegénység főképp a szesz italok szerfeletti élvezetének tulajdonítható és hogy ez rendkívüli mértékben súlyosítja a szűkölködők állapotát.” Továbbá ezt mondja: „Oly érzéssel tekintett a pálinkát mérő boltokra, mintha egy pokolba nyíló farkasveremre tekintett volna.”

Az önművelésre való megállapításai ma és minden időben, nagyon megszivlelendők, mert ezeket mondja: „Mi főleg könyvek által élvezzük a kitünőbb elmékkel való érintkezést s ezt mindenki elérheti. A legjobb könyvekben nagy emberek beszélnek velünk, átadják nekünk legbecsesebb gondolataikat s lelkeiket a mieinkbe öntik. Hála legyen Istennek a könyvekért. Nem baj, bármily szegény vagyok. Nem baj, ha korom leggazdagabbjai nem is térnek be homályos hajlékomba. Ha a szent írók betérnek és helyet foglalnak fedelem alatt, ha Milton átlépi küszöbömet, hogy nekem a paradicsomról zengjen és Franklin, hogy engem az ő gyakorlati bölcsességével gazdagítson.”

Mindent az emberért tett, mert nagyon szerette embertársait,

lett légyen fehér vagy fekete az. Ezért írja, hogy: „az ember név nagyobb az elnök vagy király névénél“.

Nem csoda, ha halála alkalmával megsiratta Európa is, Amerika is.

Halála elég korán jött és mégis sokat élt, hála a jó Istennek. 1842 október 2-án halt meg. Ezt megelőzőleg útban volt, mely utazás közben lázas beteg lett. Mint egyik országos hírnévnek örvendő püspökünk: Aranyosrákosi Székely Sándor, úgy a jeles és világhírű Channing is utazásban kapott halálos betegséget.

Szülővárosában 30 ezer dollárnyi összeggel 1880-ban, születése 100 éves emlékünnepele alkalmával, Channing-templomot emeltek ilyen felirattal:

A hit, remény és szeretetnek

1780

Channing Ellery Vilmos

Emlék Templom

1880.

Összes művei 1856-ban jelentek meg Bostonban 15-ik kiadásban.

1880-ban pedig 100.000 példányban adták ki és hamarosan mind elfogyott.

Magyar kiadásban is megjelent hat kötet az 1870—1880-as években, a nagynevű Kriza püspök kezdeményezésére, unitárius papok és tanárok fordításában. Sajnos, csak ez egyetlen magyar kiadás jelent meg, holott érdemes volna, hogy falun levő hiveink is megismerjék az egyszerű és könnyen megértendő irállyal megírt, sok hasznos iratokat, vallásos és szociális dolgokról írott műveket, jeles életiratokat és szépen zengő prédikációkat Istenről, Krisztusról, egyházzól, emberről és lélekről.

Végtelen sok anyagi és erkölcsi haszon hárulna mireánk ezen művek megismeréséből, „mert megnyerné szívünket vallásos érzelmének ereje által és uralkodnék azokon“, a nagy Emerson mondanása szerint.

Fájdalom, más vallásuak a nagy művelt országokban sokkal jobban ismerik, többre becsülik és értékelik Channinget, mint mi, legalább is erről tesznek tanúságot elhangzott beszédek és írásos vallomásaik.

Igy pl. Stanley, hirneves anglikán lelkész, azt írja, hogy egy-

szer sem prédikált, hogy Channing nevét ne említette volna vagy műveiből ne idézett volna. Sirját meglátogatta s a kövön az van írva, hogy nemcsak ama egyház hívei tisztelték, melynek tagja volt, hanem az egész keresztény világ. A franciák új Feneionnak nevezik, a németek új Schleiermachernek. Channing, mint ember: görög, mint polgár: római s mint keresztény: apostol.

Herford mondja: „Channing nemcsak Amerikáé — hanem Európáé is.“

Még hizelgőbb egy jeles olasz államférfi, Terenzio Mamiani mondása, mely így hangzik: „Olaszthonban a vallás lehetséges, de csakis a Channing-féle szellemben és irányban.“

Becher Henrik, kongregacionálista jeles szónok, így szól mihozzánk, unitáriusokhoz: „Ne gondolják, unitáriusokul, hogy Channing csak az Önöké, mert Ő a miénk is. Ő világosságul szolgált ama napokban. Ha Channing a róm. kath. egyházhoz tartoznék, szent lett volna; de azért nem kevésbé szent, mivel unitárius.“

Cadet Felix, a párisi elemi iskolák felügyelője, ezt írja: „Boston egy második Franklint adott nekünk, egy második vezért az erény régióiba.“

Clarke, Amerika első teológusa és kiváló egyházi író, a buzditást Channingtől nyerte. Szerinte: „Pál apostol óta senki se látta oly tisztán, mint Channing, amaz idő elközeledését, midőn a krisztusi szeretet és igazság hatalma által az ellenségeskedések megszűnnek s a különböző felekezetek egymásnak a békejobbát nyújtják.“

Martineau szintén Channing hatása alatt volt utóbb, mert előbb Pristley-t követte. Egyidőben Martineau és két angol unitárius paptársa 13 anglikán pappal vitáztak és nyertek is. E vitát Channing nagy figyelemmel kísérte és az angol vallásos életre sok jót remélt, ami be is következett.

Ime röviden megszólaltattam a művelt világ különböző hitű és gondolkodású emberei közül a legkiválóbbakat és azok kivétel nélkül a legnagyobb elismeréssel emlékeznek meg Channingről és kiváló tisztelettel hódolnak emlékének; nemcsak, hanem egyenesen szentnek nevezik, ami a lelkiületnek tisztaságát, a vallásos hitnek és életnek legmagasabb fokát jelenti. S mindezen és ezekhez hasonló megállapítások jellemes életéből, cselekedeteiből, írásaiból, Isten- és emberbaráti szeretetéből kifolyólag vannak megállapítva, ami azt mutatja és bizonyítja, hogy krisztusibb módon ember nem élhet, nem cselekedhetik, mint tevé azt Channing.

Bizony mondom, miszerint igaz is az ő írása, midőn így ír: „Semmi sem oly szükséges, mint a polgároknak és kormányzóknak felébreszteni a keresztény erkölcsi törvény legfőbb hatalmáról való meggyőződést. Ha ez megeshetnék, a föld nem lenne, mint ahogy most bizonyos mértékben van, a pokol képe, hanem újra paradicsomi ékességet kezdene felőlni, mert az államnak semmiféle döntvénye fel nem oldoz az erkölcsi törvény alól.“

Aki így ír, így él, így tanít, az csakugyan valóságos apostol.

Simor hercegprimásnak az esztergomi bazilikában márványszobra van prédikáló alakban, ami nagy megtiszteltetés és kedves emlék. Channing emlékére ezelőtt 50 évvel a hálás utókor és az emléket tisztelő kegyelet születése, 100 éves emlékűnnepélyére, templomot épített, ami sokkal többet érő a szobornál.

Mi és a mieink, a szívünket, lelkünket tegyük templommá, melyben a nagy és szent emlékű Channing emléke mindig éljen s minket és mieinket is éltesse az ő és nagy mestere, a Krisztus szellemében, mert: „Elég a tanítványnak, ha olyan, mint az ő Mestere.“

Péter Sándor.

Unitárius hiszekegy.

Azt hisszük, talán nem lesz érdekesség nélkül való magyar unitárius olvasó közönségünk előtt *H. Bodell Smith* angol papnak magaformálta unitárius hiszekegye, amint az az „Inquirer“ angol unitárius folyóirat február 14.-i számában olvasható.

Íme a cikk teljes egészében :

A mi unitárius hiveink jelentős többsége s bizonyára a más-vallású érdeklődő közönség is kétségkívül örülni fog, ha egy olyan hitvallást olvashat, amely a jelenlegi unitárius felfogást tisztán fejezi ki. Bátor leszek az alábbiakban kifejteni a mi unitárius álláspontunkat s nagyon fogok örülni, ha más unitárius hiveink tudatják velem, mennyiben értenek egyet az én hiszekegyemmel, avagy találnak-e benne egy s más változtatni valót.

Az unitarizmust az igazság után való szabad kutatás jellemzi s e kutatásban igyekszik mindig az *egység* alapján állani. Az effajta kutatás szükségképpen való eredménye az, hogy a megtalált és a hitvallásban kifejezésre juttatott igazságnak összhangban kell állnia a józanésszel és mindazon tapasztalati tényekkel, amik akár a tudományban, akár a szentírásban, akár pedig a mindennapi élet közönséges megnyilvánulásaiban föllelhetők. Minthogy pedig naponkint újabb-újabb fölfedezések gazdagítják a tudományt, a mi hiszekegyünknek sem szabad megmerevedett, változhatatlan tételekből állania, hanem igazodnia kell az újabban feltalált igazságok után.

A hit és tudomány mai állásában én az unitárius hiszekegy tételeit a következőképpen fogalmaznám meg :

Hiszek egy Istenben, aki nem más, mint egyedül való, osztatlan főhatalmasság és minden életnek forrása. Hiszem, hogy Ő az egész mindenséget átfogó ész és akarat, ki teremt és fenntart mindeneiket ; hiszem, hogy Ő atyja minden emberi léleknek, ki